

Dantenîň «Hudawy komediýasynyň» jennet we dowzah temasy

Category: Edebiýaty öwreniş, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Dantenîň "Hudawy komediýasynyň" jennet we dowzah temasy

DANTENIŇ "HUDAWY KOMEDIÝASYNYŇ" JENNET WE DOWZAH TEMASY

Yslamdan owalky döwürde Eýranda giňden ýaýran zerduşt dininiň (zoroastrizm ýa-da otparazçylyk -t.b.) ýazuw ýadygärlikleriniň arasynda "Ardawirafnama" atly iňňän gymmatly bir eser Stambulda ilkinji gezek türk dilinde neşir edilipdi. Käbir edebiýaty öwrenijiler Günbatar Ýewropa klassyklarynyň iň görnükli wekillerinden bolan Dantenîň "Hudawy komediýasynyň" "Ardawirafnama" esasynda ýazylandygyny öňe sürýärler.

Şeýle gymmatly eser ilkinji gezek türk dilinde neşir edilendigine garamazdan, eser we onuň ähmiýeti hakynda ne dil ýaryldy, ne ýeke setir ýazyldy...

Eser adyndanam belli bolşy ýaly "Arda Wiraf" diýen taryhy şahsyň galamyna we zerduşt taglymatynyň iň ähmiýetli ýazuw

ýadygärliklerine degişlidir...

Zerduşt ynanjynyň, has takygy zerduşt dininiň nämedigini bilmeýänler üçin gysgaça üstünde durup geçeliň. Eýranyň Türkiýäniň çäGINE ýakyn ýerde ýerleşen Urmiýe şäherini kesip geçýän Dereje çayynyň boýunda b.e.öň V asyrda ýaşap geçen Proşaspa we onuň aýaly Dokdonyň Zerduşt atly bir ogly bolupdyr. Taryhy çeşmeler Zerduştyň doglan senesini dürli-dürli görnüşde berýär. Görkezilýän seneler miladydan öňki 3500-nji ýyllar bilen V asyr arasynda üýtgäp durýar. Olarda Eýrandan tä Hindistana çenli uzaýan giňişlik Zerduştyň doglan ýeri hökmünde görkezilýär. Ahuramazda atly hudaýyň görkezmesi bilen täze bir dini we "Awesta" atly mukadddes kitaby getiren, "Gata" atly öz goşgularyny hem "Awesta" goşan Zerduştyň taglymaty dünýäniň iň ilkinji ýekehudaýlylyk (monoteistik) dinlerindendir.

Haýyr bilen şeriň üznüksiz we barlyşyksyz göreş ýagdaýyndadygyny öňe süren "Awesta" adamlara haýryň tarapynda bolmagy emredýär. Ýagşylyk edenleriň ruhunyň jennete, erbetlik edýänleriň ruhlarynyň bolsa dowzaha gidýändigini aýdýar.

■ Ornuny yslama berdi

Wagtyň geçmegi bilen zerduştlyk Eýranda hökmürowanlyk süren Pers imperiýasynyň döwlet dinine öwrüldi.

Aleksandr Makedonskiniň b.e.öň 330-njy ýylda Eýrana eden basybalyjylykly ýörişi döwründe bu din bilen baglanyşykly hemme zady ýok etmäge çalyşmagy sebäpli ýiteňkirlän taglymat has soňky döwürde gaýtdan dikeldilenem bolsa, VIII asyrdan soň ornuny yslama berdi.

■ Bir hepdeläp ukuda galdy

Arda Wiraf zerduşt dininiň ýok bolma howpuny abandyran Aleksandr Makedonskiniň döwründen soňrakky bir döwürde ýaşap geçen ýokary wezipeli ruhanylaryň biridi. Aleksandr Makedonskiniň ýazuw ýadygärliklerini ýok etmegi zerarly zerduşt dinine ynanýanlar bilýän zatlarynyň köpüsini ýatdan çykardylar. Halkyň dini ynanjy diýseň pese düşüpdi. Şonuň üçinem Arda Wiraf diýen ruhany ýedi gije-gündizläp dowam eden "ahyret ýolagçylygyna" çykypdyr. Otparazlykda keramatly

saýylýan Suruş bilen hudaý Azer syýahat wagtynda Arda Wirafa ýoldaşlyk etdiler. Oña jenneti, dowzahy, zerduşt dinindäki ölümden soňky ýaşaýşyň mekanlaryny görkezdiler we soňra beýik hudaý Ahura Mazdanyň huzuryna çykardylar. Arda Wiraf o dünýäde gören-eşden we öwrenen zatlaryny gaýdyp gelensoň, kätiplerine ýazdyrды. Netijede "Aradwirafnama" atly eseriň kömegi bilen zerduşt dininiň möhüm prinsipleri ýitip gitmekden halas edildi. "Ardawirafnamanyň ýene bir aýratynlygy bar. Olam onuň üstünden müň ýyl geçensoň ýazylan Danteniň meşhur "Hudawy komediýasyna" täsir edenligidir...

Eýýäm köp wagtdan bäri "Ardawirafnamadan" käbir bölümleriň kem-käsleýin üýtgeşmeler bilen Danteniň "Hudawy komediýasyna" göçürilendigi barada gyzgyn jedeller dowam edýär. Müňlerçe ýyl aşyp biziň günlerimize gelip ýeten bu täsin eseri we Arda Wirafyň giden gelen o dünýäsiniň nähili ýerdigini bilesi gelenleriň professor Nimet Ýyldyrym tarapyndan türk diline terjime edip, ýakynda okyjylara hödürlenen "Ardawirafnamany" okamagy gerek.

■ Eýsem, Dante "Magraçnamalary" ulandymy?

Birnäçe asyrlap hem yslam dünýäsinde, hem günbatar dünýäsinde Arda Wirafyň eseriniň gowry ýatmady. Zerduştlygyň ýokary wezipeli ruhanysy Arda Wiraf o dünýä syýahat edende Çeke Daiti dagyndan we Çinwad köprüsinden başlaýar. Çinwad bilen yslamdaky Syrat köprüsiniň meňzeşligi barada ençeme asyryň dowamynda köpsanly eserler ýazyldy. Emma esasy jedel "Ardawirafnama" bilen 1265-1321-nji ýyllarda ýaşan Dante Aligýeriniň "Hudawy komediýasynyň" meňzeşliginiň üstünde turdy. Her iki eserde-de biri-birini gaýtalaýan köpsanly jümleler gabat gelyär. Mysal üçin Arda Wirafyň söz açýan "Araf", ýagny günäsi bilen sogaby deň gelenleriň garaşmaly mekany bilen Danteniň şol bir manyny aňladýan "Purgatorio"-sy we beýleki ýerler bir-birine diýseň meňzeş. Dante "Ardawirafnamada" beýan edilýän üç mekany, ýagny arafy, jenneti we dowzahy has giňişleýin we has jikme-jik suratlandyrýar. Ýöne jenneti suratlandyrýan käbir bölümler

bilen hudaýa mahsus gatyň aýdyňlygyndan söz açýan jümleler "Ardawirafnamany" bire-bir gaýtalaýar diýen ýaly. Käbir alymlar "Hudawy komediýadan" Hezreti Muhammediň (s.a.w) magrajyny beýan edýän "Magraçnamalaryň" meňzeşligini gözleýärler. Günbataryň musulman "Magraçnamalaryndan" indi-indi habarly bolup başlan edebiýatçylary Danteniň bu eserleri we şol sanda "Ardawirafnamany" okan bolmalydygyny özleri-de boýun alýarlar.

■ Arda Wirafyň ahyret gündeliginden janly we dartgynly dowzah kartinalary

"...Şol gije keramatly Suruş we hudaý Azer meni garşylamaga geldiler. Salamlaşdylar, meniň üçin doga okadykar, ...elimden tutdular. Birinji ädimimi ýagşy düşünje bilen, ikinji ädimimi ýagşy söz bilen, üçünji ädimimi ýagşy amal bilen belent derejelerden aşyp, ümmülmez sarsmaz Çinwad köprüsine ýetdim... Ol ýerde ölüleriň ruhlaryny gördüm. Ilkinji üç gijede ruhlar öz bedenleriniň gapdalynda oturyp, "Ýagşylygy bilen hemmeleriň ýagşylyga gowşan kişilere doga okaýarlardy... Bir ýere bardyk. Ol ýerde dik aýagynyň üstünde birtopar adamyň ruhuny gördüm. Keramatly Suruşdan we hudaý Azerden: "Bular kim we näme üçin aýak üstünde durlar?" diýip soradym. Keramatly Suruş we hudaý Azer jogap berdiler:

– Bu ýere "Hemistekan" diýýärler we duranlar kyýamat gününe çenli şu ýerde dik durup garaşarlar. Bular sogaby bilen günäsi deň gelen adamlaryň ruhlarydyr...

...Dördünji ädimim aýdyňlyklar ýurdy. Bagtyýarlyk we erkanalyk mekany bolan belent Arşa tarap ätledim. Ölüleriň aýdyňlyklaryň arasyndaky ruhlary bize salam berýärdiler, bize doga okaýardylar. ...Geň bir ýere äkitdiler. Ol ýerde juda howply, çuň, geçilmesi kyn we dowzahyň tümlüğine bürenen bir derýa bar. Ruhlaryň köpüsi bu derýanyň içinde gaýysyp ýördi. Käbir ruhlar näçe jan etseler-de, ol derýadan geçip bilenokdylar. Käbir ruhlaram uly kynçylyklar we ezyetler bilen itenek-çomanak bolup ahyryn garşy kenara aşýardy, käbirleri bolsa ýel ýaly şuwlap geçip gidýärdi...

...Başaşak asylan bir erkek adamyň ruhuny gördüm. Döwüň ululugyndaky elli sany mahluk elleri zäherli ýylanlar bilen onuň endamyny dynman saýgylaýardylar.

"Bu beden ruhuna şeýle azap berdirer ýaly näme etmişi bar?" diýip soranynda, keramatly Suruş bilen hudaý Azer şeýle jogap berdi:

– Bu adam dünýäde ýaramaz ýolbaşçylyk etdi, adamlara geçirimlilik etmedi, olary horlady, hatalaryny bagyşlamady, olara diňe zyýan ýetirdi, zulum-sütemden başga bilen zady bolmady. Şonuň üçin bu telim esse çökder jezalar bilen jezalandyrylýan adamyň ruhudyr.

...Bir aýalyň ruhuny gördüm. Dowamly aglaýardy, dady-perýat edýärdi, özem aşak-ýokary gidip-gelip durdy. Depesinden bolsa gar we doly (ýagyş) ýagýardy. Aýagynyň astyndan eredilen gurşun derýasy akýardy. Ol pyçak bilen öz kellesini we ýüzüni parçalaýardy. "Bu beden ne beýle agyr günä edip, öwezine şeýlekin agyr azaba uçradyldy?" diýenimde, keramatly Suruş bilen hudaý Azer şeýle jogap berdi:

– Bu aýal ýaşan döwründe bigäne erkekler bilen gadagan ýollar arkaly gatnaşyk saklap, göwreli bolup, üstesine-de çagasyny hossarsyz we eýeçiliksiz goýan aýalyň ruhudyr. Ol erbet aýaly eden günäleriniň deregine jzasyny çekende, azabyň elhençliginden ýaña çagasynyň sesini eşidýändirin öýdýär we sesiň gelýän tarapyna bakan ylgaýar. Ýöne onuň üçin ylgamagam juda agyr we ezyetlidir, sebäbi ol akyp ýatan gurşunyň üstünde ylgamaly bolýar. Ol şonda-da çagasyna gowşaryn öýdüp, ylgamaga mejbur bolýar. Kellesini we ýüzüni pyçak bilen ýaralasa-da, çagasyny görüp bilmeýär. Ol eden günäleriniň deregine tä kyýamata çenli bu jzany çekmeli bolar".

Murat BARDAKÇY. Edebiýaty öwreniş